

І.С. Бараняк

Українсько-німецька територіальна міграційна система: сучасний стан і тенденції розвитку

Проведено огляд наявних теоретичних підходів щодо визначення територіальної міграційної системи. З'ясовано основні чинники, що впливають на процес формування міграційних зв'язків між Україною та Німеччиною. Особлива увага приділена історичним передумовам становлення сучасних українсько-німецьких міграційних потоків. На основі офіційних статистичних джерел оцінено зовнішньоторговельні зв'язки між Україною та Німеччиною, масштаби міграційних потоків між двома державами у 2005-2015 рр., чисельність, статеву-вікову структуру, територіальний розподіл кількості українців, які офіційно проживають у Німеччині станом на кінець 2015 р. Сформульовано соціально-демографічний профіль пересічного українця-мігранта в Німеччині. Зроблено висновок, що посилення інтенсивності міграційних процесів у їх якісному зрізі між двома країнами може мати позитивні наслідки для України у вигляді нових інвестицій, збільшення товарообігу, трансферу знань. Ключові слова: міграція, територіальна міграційна система, міжнародна міграція, міграційні зв'язки, структура населення.

Міграція є невід'ємною ознакою і способом існування модерного суспільства. На сьогодні немає єдиної думки серед науковців про вплив міграції на економічний, соціальний і культурний розвиток *територіальних суспільних систем (ТМС)*. Неоднозначними є висновки щодо наслідків міграції і для українського суспільства. Нестабільна економічна ситуація на тлі активізації еміграційних настроїв у суспільстві призвела до значного відпливу працездатного населення України за межі Батьківщини «у пошуках кращої долі», що спричинило включення України у процес формування ТМС на міжнародному рівні.

У міграційній теорії територіальна міграційна система є частиною територіальних суспільних систем, що формується внаслідок сукупності міграційних подій і потоків. Її слід розглядати як специфічний організм, функціонування якого залежить від наявності та сили міграційних потоків у певному регіоні. Це фрагмент реальності, а точніше частина суспільства, що функціонує на певній території, оконтуреної політико-адміністративними межами (опорний каркас) з системоформуючим ядром – (бі-) або поліполярним центром концентрації осіб-мігрантів [1, с. 35]. ТМС поділяються за різними ознаками (кількісними і якісними), отже в оціночних, аналітичних, прогностичних цілях найчастіше групуються залежно від статусу, масштабу, характеру функціонування тощо.

В Україні формування і розвиток ТМС мають свою специфіку. Тривалий час у спеціальній літературі про їх існування не говорилося взагалі. Водночас потужні зв'язки з працевикористання, які сформувалися ще у радянський час навколо опорних центрів системи розселення та виробництва, свідчили про існування саме таких утворень. Регіональні ринки праці (а їх було понад 400), які були позначені дією додаткових міграційно обумовлених договорів і угод, поступово перетворювалися в ТМС. Нині ці ТМС – потужні осередки перерозподілу людського капіталу, які відрізняються між собою динамікою, частотою, метою міграцій. На цей час можна чітко виділити кілька груп ТМС, з цільовою орієнтацією моделі розвитку на економічну систему суміжної держави. У західноукраїнському прикордонні виділяється українсько-польська територіальна міграційна система, що через спільність кордону держави (регіонів) з Польщею має суцільний ареал поширення перерозподільних процесів як у територіальному, так і економічному, соціальному, культурному сенсі. Водночас за умови застосування геопросторового підходу до вивчення міграції мова може йти і про *українсько-німецьку територіальну міграційну систему (УН ТМС)*.

© І.С. Бараняк, 2016.

Теоретичну основу дослідження УН ТМС складають напрацювання учених-міграціологів. Серед представників зарубіжних наукових шкіл, які здійснили позитивний внесок у розвиток міграціології, слід назвати П. Бурдье, А. Вишневецького, А. Волкова, Ж. Зайончковську, Т. Заславську, В. Мойсеєнка, В. Покшишевського, Л. Рибаківського, Є. Фільрозе, А. Сові, Д. Тернера, Б. Хорева. Основні теоретичні аспекти, що пов'язані з формуванням і функціонуванням міграційних систем, у своїх працях описували А. Мабохундже, А. Портерс, М. Кірц, Г. Злотнік, Д. Массей та багато інших. Про територіальну міграційну систему як складову сталого розвитку суспільства йдеться у працях науковців відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» [2]. Дослідження ґрунтуються на ідеологічній концепції міграційних систем А. Мабохундже, який у 70-х рр. ХХ ст. охарактеризував міграційну систему як набір певних місць, пов'язаних між собою потоками осіб, товарів, послуг та інформації, які сприяють подальшому обміну, зокрема активізації міграції між цими місцями [3, с. 24]. Цю думку у своїх дослідженнях підтримувала І. Івахнюк, зазначаючи, що всередині міграційних систем існують не тільки потоки людей. Вони доповнюються товарними і фінансовими потоками, зокрема грошовими трансфертами та інвестиціями [4]. Інформаційну основу аналізування феномена складають офіційні дані німецьких і вітчизняних статистичних служб.

Метою статті є дослідження передумов виникнення і формування українсько-німецької територіальної міграційної системи, а також сучасного стану і можливих перспектив її розвитку.

Передумови становлення й розвитку *УН ТМС* закладені в історичних міграційних зв'язках населення України та Німеччини, які мали місце ще у XIV ст. Адже, як пише І. Івахнюк, для цілої низки міграційних систем найважливішим стимулюючим фактором їх формування і розвитку були історичні зв'язки між країнами [4]. Розвиток цих зв'язків мав кілька етапів (хвиль):

1. Перша хвиля міграції німців на територію Галичини припадає ще на XIV ст. Відомо, що в середині XIV-XV ст. німці становили від 70% до 80% усього населення міста Львова [5].

2. Друга хвиля міграції припала на період входження Галичини до складу імперії Габсбургів. Для посилення своєї влади імператори Австрійської імперії примусово переселяли на землі Галичини етнічних німців. Вони внесли вагомий внесок у зміну способу господарювання, культурних цінностей місцевого населення, здійснили корективи в процесі формування екістико-поселенської структури тодішньої галицької територіальної суспільної системи.

Наведені факти дозволяють говорити про те, що вже з давніх часів між українськими і німецькими землями створилися своєрідні праміграційні зв'язки. На цей час вони не були системними, щобільше мали розриви у ХХ ст. внаслідок двох світових воєн. Варто нагадати, що входження Галичини до Радянського Союзу призвело до етнічної чистки серед місцевого населення. Німці, згідно з пактом Молотова-Ріббентропа, були депортовані, кордони закриті, а економічна співпраця призупинена.

Сучасний стан справ дещо відмінний від минулих століть, адже сьогодні вектор міграційних потоків спрямований в основному з України до Німеччини. За офіційними даними Федерального статистичного офісу в Німеччині, лише за останнє десятиріччя на територію Федеративної республіки Німеччини (ФРН) приїхали понад 90 тис. українців [6]. Це говорить про те, що формування економічних зв'язків між Україною та Німеччиною стає все більш актуальним.

Аналіз міграційних потоків між Україною і Німеччиною важливий не лише з огляду на необхідність визначення ймовірних міграційних втрат, але

й для з'ясування економічних вигод від таких процесів. Статистика відзначає збільшення товарообігу між тими країнами, які залучаються до стійкого міграційного обміну населенням. Після повернення українські мігранти демонструють підвищений попит на іноземні товари, до яких вони звикли за час перебування за кордоном. Крім того, мігранти-підприємці часто засновують свій бізнес на експорті продукції зі своєї рідної країни або на імпорті іноземних споживчих товарів на батьківщину. Таким чином, завдяки міграції населення посилюється економічна інтеграція між країнами, пов'язаними масштабними і стійкими міграційними потоками [3, с. 24].

За офіційними вітчизняними статистичними даними, зовнішньоторговельні зв'язки між Україною та Німеччиною є доволі тісні (рис. 1). Так, у 2015 р. десята

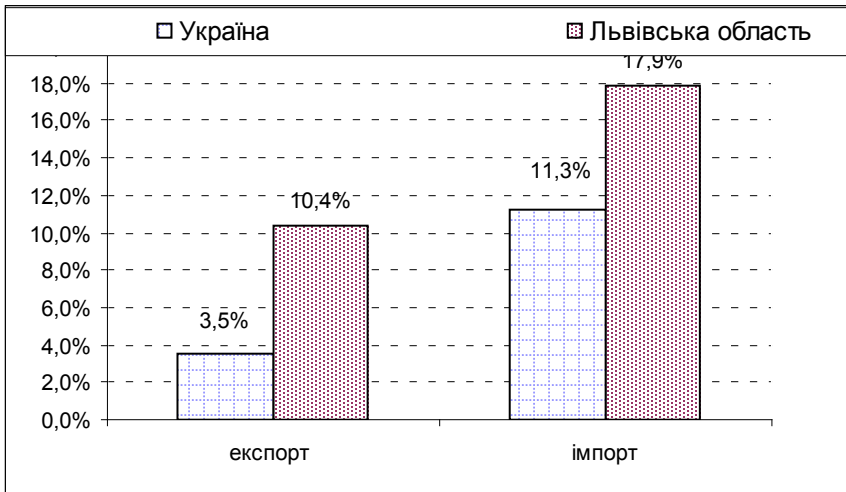

Рис. 1. Частка експорту та імпорту товарів з Німеччини у Львівську область та Україну в 2015 р. Побудовано автором за даними [7; 8].

частина і майже 18% усієї імпортованої продукції в Україну і Львівську область відповідно припадали на Німеччину. Причому імпорт німецьких товарів в Україну практично у три рази перевищує експорт українських до Німеччини. Розуміючи деформації зовнішньоторговельної діяльності між Україною і Німеччиною, спробуємо дати оцінку особливостям формування і розвитку міграційної системи між цими державами. У 2005-2015 рр. на територію ФРН з України виїхали майже 21 тис. осіб [8] (рис. 2). Водночас, за аналогічними даними німецького статистичного офісу, ця цифра складає близько 90 тис. осіб [6]. У той час як емігрували з цієї країни – лише 41,5 тис. українців.

Щороку кількість осіб, яких недораховує вітчизняна статистика, коливається в середньому від 5 до 10 тис. осіб, причому за 2015 р. розрив досягнув максимального розміру.

Отож, для виявлення ситуації, яка склалася, скористаємося даними німецької статистики. Так, аналіз ретроспективних статистичних даних за 1992-2015 рр. показав, що кількість українців, які офіційно проживають у Німеччині, зростає (рис. 3). Загалом можна виокремити дві хвилі міграції українців до Німеччини. Перша – 1992-2004 рр., друга розпочалась у 2013 р. Особливо швидкі темпи зростання припадали на 1992-2004 рр. (у середньому на 10 тис. осіб щороку) і 2013-2015 рр. (у середньому на 5,5 тис. осіб за рік). Одержані результати аналізу дозволяють висунути гіпотезу, що основними драйверами, які вплинули

Рис. 2. Еміграція українців у Німеччину у 2005-2015 рр.

Побудовано автором за даними [6; 8].

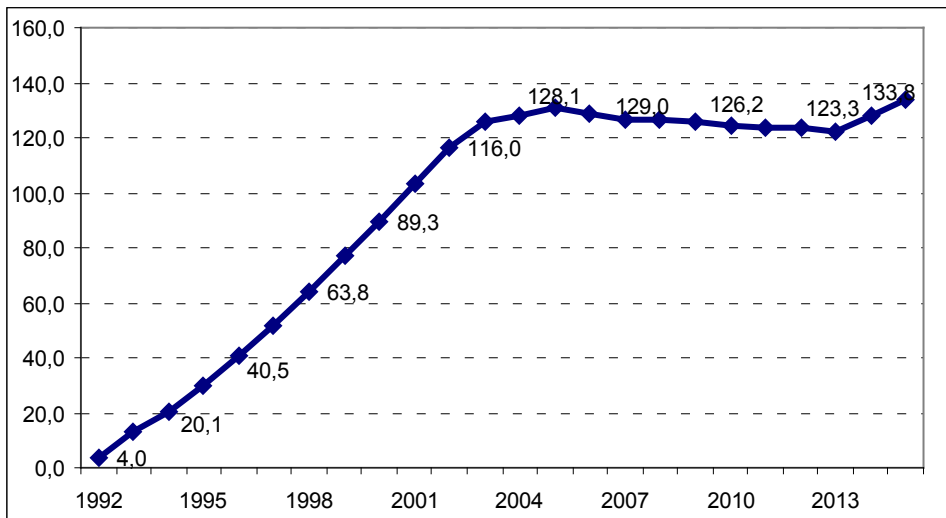

Рис. 3. Динаміка чисельності українців у Німеччині у 1992-2015 рр., тис. осіб

Побудовано автором за даними [6].

на активізацію еміграційних настроїв серед українців і сформували інтенсивні міграційні потоки до країн близького зарубіжжя, були як соціально-економічна, так і політична ситуація в Україні.

Варто зазначити, що впродовж 2004-2013 рр. чисельність українців у Німеччині дещо зменшилася. У процесі дослідження нами було висунуто гіпотезу, що у 2004-2013 рр. кількість українців, які виїжджали з Німеччини, перевищувала чисельність тих, хто прибув. Проте глибше вивчення ситуації дозволило спростувати це припущення. З рис. 4 добре видно, що чисельність українців, які прибувають на територію Німеччини, у всі спостережувані роки (за виключенням 2012 р.) значно перевищує кількість тих, що виїжджають за межі ФРН.

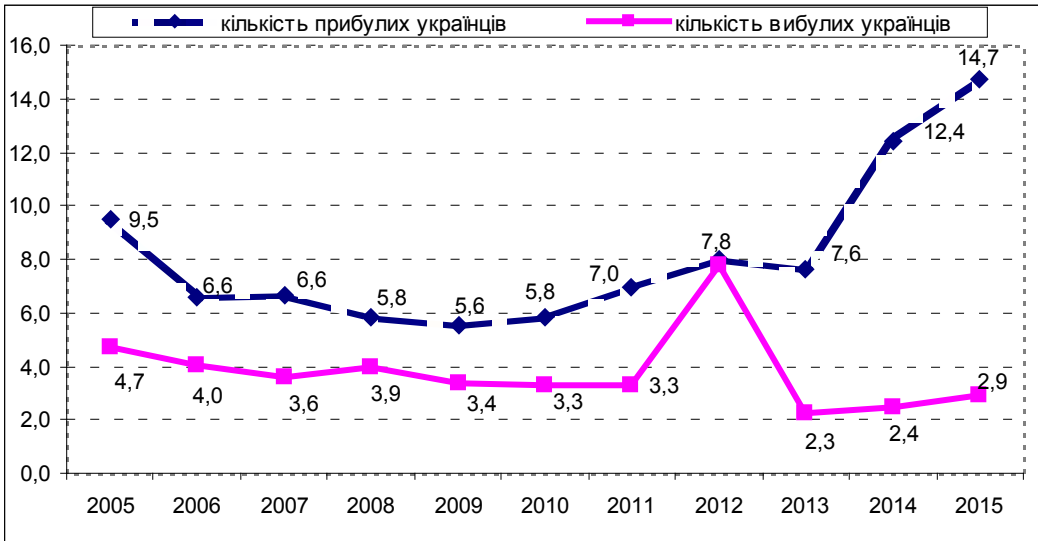

Рис. 4. Динаміка чисельності прибулих і вибулих українців у Німеччині у 2005-2015 рр., тис. осіб
Побудовано автором за даними [6].

Слід підкреслити, що кількість українців зменшувалась не за рахунок відтоку наших співвітчизників за кордон, а через набуття статусу німецького громадянства. За офіційними даними німецького статистичного офісу, з 1998 р. по

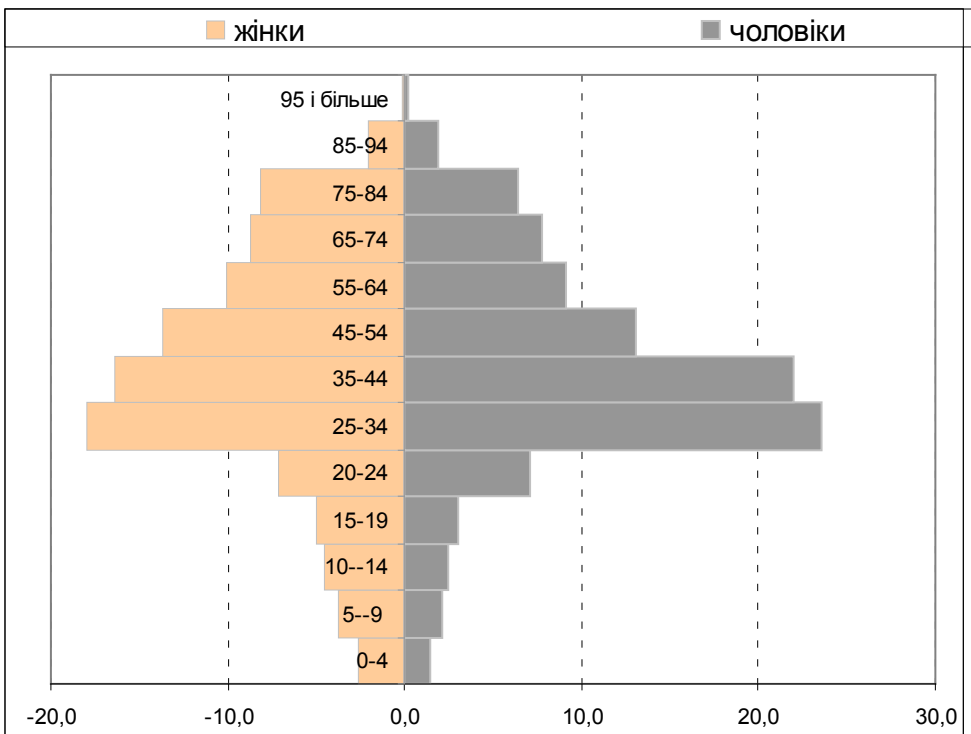

Рис. 5. Статеві-вікова структура українців, які проживали на території Німеччини у 2015 р., %
Побудовано автором за даними [6].

2015 р. у середньому у рік близько 3,5 тис. українців-мігрантів відмовлялися від українського громадянства, приймаючи німецьке. Цікавими виявилися результати статистичного аналізу демографічних характеристик українців, які мешкають у Німеччині (подано станом на кінець 2015 р.).

Отож, майже 60% жінок і 50% чоловіків – це особи в найбільш активному працездатному віці (від 25 до 54 років). Гендерні відмінності у статеві-віковій структурі українців у Німеччині незначні. Віковий склад жіночої частини населення молодший, порівняно з чоловічою частиною, проте частка дітей у віці до 20 років загалом ледве перевищує 10% (рис. 5).

Щодо статево-вікової структури українців Німеччини, то вона змінювалась здебільшого під впливом міграційних демографічних процесів. Так, у 2015 р. унаслідок в'їзду українців у Німеччину кількість осіб у всіх вікових групах зростала, причому найактивніше у студентському та молодому працездатному віці від 20 до 44 років – на 9,6 тис. осіб, менш активно у працездатному віці і найменш – у віці старшому за працездатний (рис. 6). Рівень імміграції українців з території ФРН суттєво не вплинув на статево-вікову структуру УН ТМС.

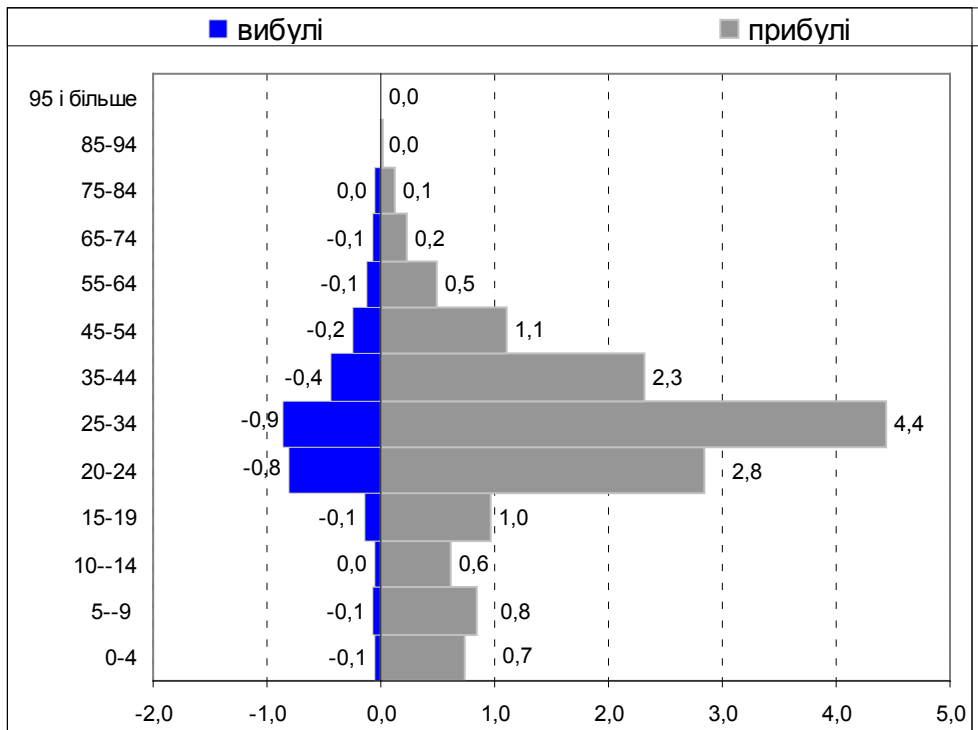

Рис. 6. Вікова структура українців, які емігрували на територію Німеччини і виїхали з неї у 2015 р., тис. осіб

Побудовано автором за даними [6].

Важливим аспектом формування й розвитку УН ТМС є не лише дослідження кількісно-якісних структур її населення, але й також мета переїзду громадян однієї країни в іншу (з України до Німеччини). Складність такого аналізу стосовно чисельності українських мігрантів (за причиною перебування) полягає в тому, що міграційне законодавство в Німеччині в останні роки неодноразово змінювалось. Зазнавали змін класифікації, а тому одержані показники важко порівнювати в динаміці.

Зупинимось детальніше на дослідженні структури українців за ознакою причини переїзду до Німеччини. Результати аналізу показали, що станом на кінець 2015 р. половина українців – це особи, у котрих основною метою переїзду є сімейні причини. Кожен шостий мігрант через навчання чи роботу покинув рідну землю. На роботу до Німеччини переїжджають більше чоловіки (рис. 7), у той час як за сімейними причинами і на навчання – здебільшого жінки.

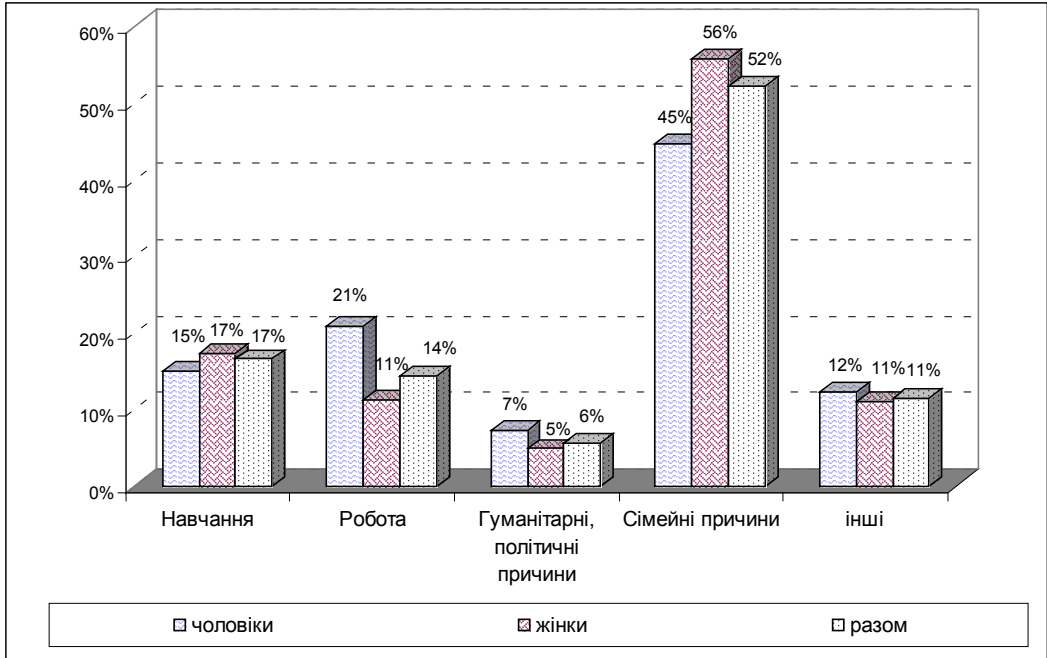

Рис. 7. Розподіл українців, які проживають у Німеччині, за причиною перебування станом на 31 грудня 2015 р.

Побудовано автором за даними [6].

Специфічними трендами поїздок до Німеччини виділяються українські студенти. За даними Німецької служби академічних обмінів, вони посідали шосте місце поміж усіх студентів-іноземців. У німецьких вишах навчаються та проводять дослідження близько 9 тис. молодих людей з України. Певна частина з них є членами Союзу українських студентів у Німеччині – організації, яка проводить заходи з покращення іміджу України в Німеччині та в Європі. Варто додати, що до активізації освітньої міграції з України до Польщі саме Німеччина була лідером серед країн за кількістю українських студентів (за винятком Росії).

У територіальному зрізі станом на кінець 2015 р. найбільша кількість українців проживає в південних і східних землях Німеччини, а саме у Тюрингії – 277 українців на 100 тис. населення, Баден-Вюртемберзі – 254, Саар, Саксонії-Ангальт, Баварії – 213, 212 і 208 українців на 100 тис. населення (рис. 8).

Проведене дослідження дозволяє сформуванню соціально-демографічний профіль пересічного українця-мігранта в Німеччині. Це важливо для того, аби в майбутньому зрозуміти основні мотиви, що впливають на стимуляцію еміграційних настроїв у співвітчизників і виокремити можливі проблеми, з якими вони стикаються за кордоном.

Таким чином, Україна і Німеччина пов'язані між собою тісно не лише історичними, а й актуальними економічними, соціальними, культурними

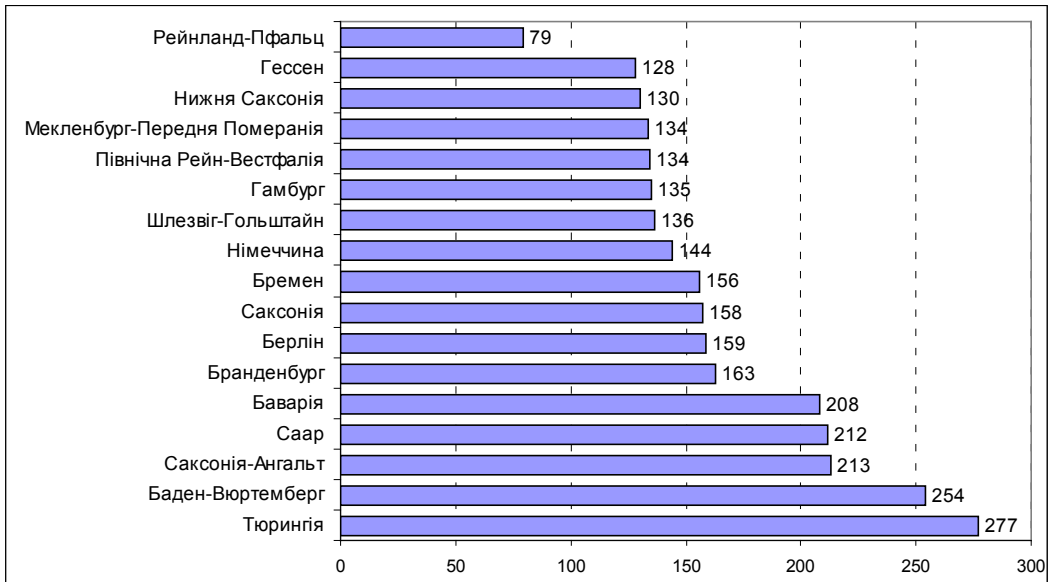

Рис. 8. Кількість українців на 100 тис. населення в розрізі земель Німеччини
Побудовано автором за даними [6].

зв'язками. Посилення інтенсивності міграційних процесів у їх якісному зрізі між двома країнами може мати позитивні наслідки для України у вигляді нових інвестицій, збільшення товарообігу, трансферу знань. Головне завдання держави – використати інтелектуально-виробничий потенціал україно-німецької територіальної міграційної системи для примноження національного багатства України.

Список використаних джерел

1. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації : монографія / наук. ред. У. Я. Садова ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2011. – 528 с.
2. Садова У. Я. Територіальна міграційна система України як чинник розвитку економіки, держави і суспільства / У. Я. Садова, С. І. Князев, Н. І. Андрусишин // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : [зб. наук. пр.]. – Львів, 2013. – Вип. 3(101). Територіальні міграційні системи: теорія і практика. – С. 3-12.
3. П'ятковська О. Р. Україна в міграційних системах: погляд з перспектив економічного та інноваційного розвитку / О. Р. П'ятковська, І. М. Ключковська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : [зб. наук. пр.]. – Львів, 2013. – Вип. 3(101). Територіальні міграційні системи: теорія і практика. – С. 23-35.
4. Ивахнюк И. Евразийская миграционная система: от экономического прагматизма к возрождению цивилизационного единства / И. Ивахнюк // Центр Льва Гумилева. – 2012. – 23 января. – Режим доступа: <http://www.gumilev-center.ru/evrazijskaya-migracionnaya-sistema-ot-ehkonomicheskogo-pragmatizma-k-vozrozhdeniyu-civilizacionnogo-edinstva/>
5. Монолатій Н. Німці Галицької Руси у структурі міської колонізації польського королівства / Н. Монолатій // Историчне Прикарпаття: сайт. – 2006. – 24 жовтня. – Режим доступу: <http://www.history.iv-fr.net/article.php?id=267>
6. База даних статистики Німеччини // Федеральний статистичний офіс у Німеччині : офіційний сайт. – 2016. – Режим доступу: <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online>
7. База даних статистики Львівської області // Головне управління статистики у Львівській області : офіційний сайт. – 2016. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Database/11ZOVTOORG/databasetree_uk.asp
8. Статистичний щорічник України за 2015 рік / за ред. І. М. Жук ; Державна служба статистики України. – К. : Консультант, 2016. – 575 с. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/07/zb_uz2015_ukr.zip

References

1. Sadova, U. Y. (Ed.). (2011). *Rehional'na mihratsiyna polityka ta mekhanizmy yiyi realizatsiyi [Regional Migration Policy and Mechanisms for its Implementation]*. Lviv: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
2. Sadova, U. Y., Knyazyev, S. I., & Andrusyshyn, N. I. (2013). Terytorial'na mihratsiyna systema Ukrayiny yak chynnyk rozvytku ekonomiky, derzhavy i suspil'stva [Territorial migration system of Ukraine as a factor of the economy, state and society development]. In *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny [Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine]: Vol. 101(3). Terytorial'ni mihratsiyni systemy: teoriya i praktyka [Territorial migration systems: Theory and practice]* (pp. 3-12). [in Ukrainian].
3. Pyatkovska, O. R., & Klyuchkovska, I. M. (2013). Ukrayina v mihratsiynykh systemakh: pohlyad z perspektyv ekonomichnoho ta innovatsiynoho rozvytku [Ukraine in migration systems: the outlook with the perspectives of economic and innovation development]. In *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny [Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine]: Vol. 101(3). Terytorial'ni mihratsiyni systemy: teoriya i praktyka [Territorial migration systems: Theory and practice]* (pp. 23-35). [in Ukrainian].
4. Ivakhnyuk, I. (2012, January 23). Evraziyskaya myhratsyonnaya sistema: ot ekonomicheskoho prahmatyzma k vozrozhdennyu tsyvylyzatsyonnoho edynstva [Eurasian migration system: from economic pragmatism to a revival of civilizational unity]. Center of Lev Gumilev. Retrieved from <http://www.gumilev-center.ru/evrazijskaya-migracionnaya-sistema-ot-ehkonomicheskogo-prahmatizma-k-vozrozhdeniyu-civilizatsionnogo-edinstva/> [in Russian].
5. Monolatiy, N. (2006, October 24). Nimtsi Halyts'koyi Rusy u strukturi mis'koyi kolonizatsiyi pol's'koho korolivstva [Galician Russ Germans in the city colonization structure of the Poland Kingdom]. Website Historical Precarpathian. Retrieved from <http://www.history.iv-fr.net/article.php?id=267> [in Ukrainian].
6. Database of statistics of Germany (2016). *Website of Federal Statistical Office of Germany*. Retrieved from <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online> [in German].
7. Statistical database of Lviv region (2016). *Website of the Main Statistical Office in Lviv region*. Retrieved from http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Database/11ZOVTOORG/databasetree_uk.asp [in Ukrainian].
8. State Statistics Service of Ukraine (2016). *Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2015 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2015]*. Kyiv: Consultant. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/07/zb_uz2015_ukr.zip [in Ukrainian].

Baranyak I. Ye. Ukraine-Germany territorial migration system: current state and development trends.

In the article, migration is considered as an essential feature of existence and a way of modern society development. A review of recent research studies and theoretical approaches to determination of the territorial migration system is presented. It is stated that the territorial migration system is a part of the local social systems, which together form migration flows and events.

The analysis of migration relations between Ukraine and Germany is important for not only identification of possible migration losses of a country, but also for determination of the economic benefits of such processes.

The aim of the study is to clarify the main preconditions of formation of the territorial migration system between Ukraine and Germany. The current state and possible prospects of its development are also revealed by the author.

The main factors influencing formation of migration relations between Ukraine and Germany are defined. Particular attention is paid to historical conditions of formation of modern Ukraine-Germany migration relations. It is also noted that migration streams between the territories of modern Western Ukraine and Germany have been established historically in the XIV century and have occurred for several times.

Based on official statistical data, the development of foreign trade between Ukraine and Germany is estimated. The scale of migration flows between two countries in the last ten years, number of Ukrainian migrants in Germany, age-sex structure, territorial distribution of Ukrainian citizens officially living in Germany at the end of 2015 are analyzed.

As a result, social and demographic profiles of an average Ukrainian migrant in Germany are formulated. It is concluded that intensification of migration processes in their quality between Ukraine and Germany might have positive consequences for Ukraine – such as new investments, turnover increase and knowledge transfer.

Keywords: migration, territorial migration system, international migration, migration relations, population structure.

Бараняк Ігор Євгенович – аспірант відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: ihobaranyak@gmail.com).

Baranyak Ihor Yevhenovych – Postgraduate of the Department of social and humanitarian development of the region of the SI «Institute of Regional Research n.a. M.I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine».

Надійшло 06.12.2016 р.